

OM HESTGARDEN PÅ MØN 1685 til 1697

Christian V kunne i 1683 sætte sin egen lov, "Christian V's Danske Lov", i kraft. Det var den første lov der gjaldt for alle landets indvånere.

Samme Christian V oprettede en livgarde til hest, som det kostede en del penge at have ridende.

Møn var på den tid krongods, og det blev af kongen i 1685 udset til at skulle være indkvarteringssted for fire kompagnier af denne livgarde. Chef for disse blev oberst Samuel Christoff von Plessen.

For at skaffe græsning til denne livgardes ca. 500 heste blev en del af landsbyernes marker inddraget, og der dannedes af de inddragne jordlodder 20 indhegnede kobler rundt på øen, som blev reserveret til græsningen.

Bønderne blev pålagt at huse og brødføde garderne. De mange livgardere, der forekommer som "faddere" i dette tidsrum vidner om dette.

Da garderne syntes, bøndergårdene var for lavloftede, og iøvrigt var utilfredse med, at bygningerne ikke var forsynet med skorstene, krævede von Plessen, at bønderne skulle sørge for opførelsen af ca. 450 nye huse til garderne.

Selv boede han på Nygård - det nuværende Marienborg.

Bønderne havde hoveripligt, og det udnyttede von Plessen langt ud over rimelighedens og lovens grænser. Dette kunne kun lade sig gøre ved anvendelse af tvang og afstraffelse, som det fremgår af det følgende. Trods mange klager fra bønderne, også efter livgardens forflyttelse fra Møn i 1697, skete der intet før Christian V døde i 1699. Hans efterfølger Frederik IV lod straks von Plessen afskedige, og der blev indledt straffesag mod ham med krav om erstatning for begåede ulovligheder.

Han blev i 1704 dømt til at være statskassen og bønderne 40.000 Rigsdaler skyldig. Heraf udgør ulovligt indkrævede hoveripenge 4.252 Rigsdaler og 83 2/3 Skilling.

Disse penge blev tilbagebetalt bønderne i årene 1708 - 1709.

I foråret 1697 blev der dels for hvert sogn udfærdiget generelle klager over garden, dels af enkelte bønder udfærdiget yderligere særskilte klager over garden.

De generelle klager indeholder

- for Søndersogns vedkommende - ca. 60 klagepunkter
- for Hjertebjerg sogns vedkommende - ca. 60 klagepunkter
- for Kielbymagle sogns vedkommende - ca. 55 klagepunkter
- for Magleby sogns vedkommende - ca. 80 klagepunkter
- for Borre sogns vedkommende - ca. 40 klagepunkter
- for Stege sogns vedkommende - ca. 140 klagepunkter.

Særskilte klager er afgivet af mindst 140 bønder.

Eksempler på sådanne særskilte klager findes gengivet i kildematerialet for nogle af de aner, der oplevede gardens tid på Møn på nærmeste hold.

I det følgende er de generelle klager fra Kielbymagle sogn gengivet. Stavemåden er lettere moderniseret.

Enkelte klagepunkter er ikke angivet i deres fulde ordlyd (punkter afsluttet med - -).

"Højjædle og velbårne herrer kongelige Commisarier.

Har vi fattige bønder af Kielbymagle sogn udi allerunderdanigste ydmyghed os for de gode herrer at beklage at vi nu udi 12 års tid siden garden her på landet Møn er indkommet hvad hårde os pålagte tributioner vi fattige bønder har måtte lide og udstå.

1.

Der hans excelence general von Plessen fik Nygaard og (blev) amtmand over Møn, da gik først vores største ulykke og ødelæggelse an, at vi måtte grave parker af moser og moradser så at det var den tid der lå 4 eller 6 af vores bæster udi moradserne, det var oven på det andet hvorefter mange trivedes aldrig; og når bæsterne så ynkelig udi moradsen lå kom straks prygl over vore hoveder en efter anden for det vi ej kunne komme fort nok afsted, og det meste var af Johan Rode, Wolf Ritløfsich og andre sådan flere gode karle som blev udvalgt til at piske og prygle os, mens dem som ikke havde mod til at slå os fattige bønder blev dertil ej kommanderet, så at der var så strengt og stærk opsyn med os ud af disse forbemeldte karle og andre flere som ej kan opregnes eller huskes, at (vi) knapt turde understå os at gå hen og læske os på en drik vand; og som vi havde et stykke brød med os måtte vi knapt den tid bekomme at vi dermed kunne mættes førend de råbte op; så at vi vidste os undertiden ikke råd på denne verdens jord; og de varede så længe indtil de fik en park færdig efter en anden; og det måtte vi holde 2 gange om ugen med heste og vogne indtil de parker færdige blev; og idelig og altid år ind og år ud og måtte så længe under åben himmel som andre umælende bæster lide stor frost og kulde og så snart dagen an bragte begyndte de da på ny igen med pishen og pryglene så at mangt et menneske sit helbred der tilsatte og mange livet; og omskønt det var udi høst eller sæd som vi vores agerdyrkning skulle oppasse og undertiden nogle få kunne sig tilfordriste hjemme at blive, blev der enten en underofficer eller en gemen (= menig) dertil kommanderet, som os ved hug og slag skulle udprygge, så at enten vi var her eller dør var der ej andet at forvente end (at) få hug, så at de handlede ikke med os som kristne mennesker, men som tyrkere og hedninger, og lovet os der betaling, men det måtte vores ryg betale.

2.

Har vi os også over Gammelsøes arbejde at beklage, at når ridefogden sin seddel til tredingsfogden udgav at vi til samme arbejde skulle kommanderes med folk, bæster og plov, og derhen rejse at pløje og så og undertiden som vor Herre kunne give en regnkul(ing) måtte vi igen hjem jages til på en anden dag, som den bedste så-dag kunne være, som vi mente at vi vores egen avling skulle bedrive, hvilket ej måtte ske, men måtte derhen enten vi kunne eller ej, måtte der så længe drive indtil at der var ikke mere, så at bæsterne var elendige trøtte som derpå ynke var at se, så kan de gode herrer vel selv derom dømmes, at vores egen avling (kun) kunne blive bedrevet elendigt, og om høsten når sletten an gik mod høhøsten, strø, hakke og rive, så udi én kobbøl, så udi en anden, så til Steege Ladegård, og det alt på det ene på det andet anfaldt; så som en mand havde haft 3 eller 4 tyende kunne han dog ej selv nyde et af dem så længe at det varede; så og kornhøsten i lige måde når vi blev befalet at skulle age enten hø eller korn af Gammelsø eller af en eller anden kobbøl og det enten til Nygård eller til Steege Ladegård hen køre må videre til ved natten hen drives, om skønt det var i vor høst eller sæd, som vi vores agerdyrkning skulle oppasse; og undertiden nogle få sig til fordriste hjemme at blive, blev der enten en underofficer eller en gemen der til kommanderet os ved hug og - - .

3.

Da garderhusene blev opbygget måtte vi hente ved Hårbølle skandse tømmer og sten, og det meste ved natten og helligdage; i den sted vi skulle gå udi kirken og høre guds ord måtte udi den sted hendrives til sådant arbejde, hvilket Hans Majestæt havde forbudt.

4.

Den tid garderhusene blev opbygget så nær som at tække og kline måtte vi fattige bønder af vores egen avling holde tilsammen al den langhalm som der udi kunne findes til samme at optække, og hvem som ikke den der ud af sin egen afhug kunne forskaffe måtte den dog forskaffe ihvor han den bekom; derfor er vores egne huse øde en del, for det vi måtte det til sådant såvel som til officerernes (benytte ?).

5.

Såsom garden her på landet Møn har været udi 12 år, og vi dem har svaret hø, halm og andet hvis dem kunne tilkomme, hvorefter vi da ej måtte efter kongelig udgivne reglement nyde det ved rigtig mål at levere en del på lange vogne, en del på korte vogne, og ulovligt at pålæsse indtil de sagde der er nok; undertiden var vel ridefogdens fuldmægtig hos, men vi havde deraf intet godt, for ingen forsvar var for os at finde uden os til største ruin.

6.

Nu med uophørlig skovning vinter og sommer for officererne der ved kompagniet, ritmester, løjtnant, kornet, opvartermester, korporal, trompetér, feltskærer, gevaldiger og snart at sige for alle og enhver kun forskaffer ridefogdens seddel, dermed så må vi køre idelig og altid, og hvem som siger han ikke kan for sine bæsters svagheds skyld eller han ikke kunne for sit eget arbejdes skyld kan ikke hjælpe, vil han ikke på anden måde da må han med hug og slag ud drives.

7.

Nu har vi over officererne at beklage at vi har for dem måttet bygge langt videre end som hans kongelige reglement dem tilholdt, har måttet kline og tække, age tømmer en del ud af kongelige majestæts skove - -.

8.

Har også ridefogden givet sin seddel udi generalens navn at vi skulle plukke urter så som hybenroser, honningskorn, røde skarlagens urter som udi rugen vokser, som os til samme arbejde ved garden skulle uddrives, vores korn så skammelig at nedtræde som virkelig må sig straf af gud forvente, og disse blomster til Nygård at henføre.

9.

Er vi også tiltvunget at vi med lagen om nattetid må drage dug på vores korn og hvede, og det (med) så skammelig fordærv og ødelæggelse (til følge), og den dug alt til Nygård henføre.

10.

Er vi også tiltvunget at give generalen mælk til ost, som ridefogden sin seddel til tredingsfogden udgav at han den skulle lade bede, og vil vi ikke ved den første bedelse give, må tredingsfogden så en memorial lade opsætte, hvem som giver og ikke giver, og ridefogden det tilskikke, så må vi give enten vi vil eller ej, hvilket og synes ej andet at være end trygleri.

11.

Har vi også i lige måde over ridefogden at klage at vi og må give ham mælk til ost - -.

12.

Må vi også i lige måde give til herredsfogden Henrich Pedersen mælk til ost så som - -.

13.

Har vi os over Nygård tærskning at beklage, så som vi udi den kolde vinters tid udi frost og kulde, enten det var ondt vejr eller godt, derud rejse, fra den ene middag til den anden forblive, og ikke måtte der af gården ud komme førend andre os

afløste; og undertiden kunne komme (så) ondt vejr at vi ej blev afløste en dags tid måtte (vi) dog sålænge forblive indtil de kom; og blev af dem tilbage som til samme arbejde var kommanderet, måtte vi andre som der var kaste lod hvem som udi hans sted skulle blive, så at det var største uret.

14.

Har vi også over trende skatter at beklage, (som) kaldes caseskat, kornskat og årlige stempelpenge af hver mand 24 danske, nok tyendeskat som vi må give for vores børn og tyende så snart de er over 15 år, som er imod hans kongelige majestæts reglement, og (hvor der) står at bonden skulle være fri for alle skatter og unødvendig kørsel i hvad navn det nævnes og have kan.

15.

Har vi os endnu videre over ridefogden at beklage, at når nogen bonde yder noget enten skatter eller landkorn, garderne eller andet som vi til ridefogden yder, da vi derfor ingen kvittering bekommer.

16.

Har vi endvidere at beklage en lang rejse til Kiøbenhavn som at når den slemmeste vej er - -.

17.

Har vi endvidere over hans ægter at klage, 4 vogne dag fra dag måtte køre til ridefogdens port og sig udi skriverstuen angive, så måtte en del køre til Sigte Mølle udi Sjælland, en del hugge brænde, og en del rense under ridefogdens kvæg, en del age gødskning, og så - -.

18.

Har vi endvidere over ridefogden og herredsfogden at klage, at så som vi har givet til tærskerug 2 skp. med det gamle mål, mens siden ridefogden og Henrich Pedersen Steege Ladegård i forpagtning bekom, har vi måttet give med det nye mål 4 skp. vel målt indtil de sagde slå hen.

19.

Har vi også over ridefogden at klage, at så som vi har givet til ham 1 skp. med det gamle mål, måtte (vi) give 2 skp. med det nye mål.

20.

Har vi også over herredsfogden at klage, at så som vi har givet til ham 1 skp. med det gamle mål, og nu siden Henrich Pedersen blev herredsfoged måtte vi give ham 2 skp. med det nye mål.

21.

Er vi også (blevet) tiltvunget en stodhest af generalen, som hver mand har givet til samme hests indkøb 3 Mk. og derforuden en opmålt skp. havre med det nye mål ud af hver tønne skyld, årlig 12 læs hø (og) 6 læs halm, som vi til ridefogden har leveret, som ridefogden altid samme hest på sin stald har haft og endnu har, foruden betaling som os er lovet, og derforuden penge til beslag, af hver portion 3 Mk.

22.

Nu sidst garden var i Holsten måtte vi give fulde standkvarterpenge for 3½ måned, som vi til ridefogden leveret har, men hvem det siden bekom ved vi ikke.

23.

Har vi årlig måttet en seng til Nygård skaffe til generalens staldkarle, og den månedlig af hver treding og derfor leje, hvor vi den kunne bekomme, hvilket synes os fattigfolk at være uret, eftersom vi hans kongelige garde med seng skulle svare.

24.

Har vi os endnu over ridefogden at beklage, at så snart som vi fattige bønder havde indhøstet blev os af ridefogden pålagt streng eksekution og ved garden at inddrive som var for alle skatter, magasinkorn, landkorn, skriverskæppe, tærskerrug, og alt hvis (=som) vi med kunne restere, så at der er mange som har udgivet til samme eksekutionspenge 1 Dl. og 9 Mk. og 11 skp., somme mere og somme mindre, som mest var ud af maroder; i den sted (tid ?) de skulle gøre hans majestæts tjeneste lå de her på landet og os fattige bønder ødelagde så at vi fattige bønder ikke kunne nyde fred.

25.

Tiltvunget ridefogden at han skulle ved fremmede tærskere vores korn lade udtærskes straks.

26.

Tiltvunget af ridefogden at hente spind på Nygård, hver distrikt hørblår og uld, og det ved vægt at annamme og det siden ved vægt til hver mand levere; og hvem som hør bekom fik 3 pund, de som fik blår 4 pund, de som fik uld 4 pund; og når det er spundet de da igen til tredingsfogden (det) levere og tredingsfogden igen det ved vægt levere fra sig igen; hvis det ikke kunne stå vægt må han vægten af sit eget fuldgøre; og vi samme garn måtte to (=vaske) og rengøre.

27.

Når samme garn er rentgjort bliver vi tilvaret en by efter en anden, en treding efter en anden, at møde udi Steege til ridefogden samme garn at vinde, og hvem som ingen bud havde måtte bondens kone selv gå.

28.

Har vi endnu over generalen at klage, at så som vi fattige bønder som så lang vej om vinterens tid (har ?), måtte der røgte hans kvæg og foler, og når vi der kom tog Johan Rode en del af os ned til Enkebølle at skære hakkelse og andet hvis (=som) han havde at bestille; ville vi ikke godvilligt gøre det måtte vi med hug og slag, hvilket ikke var ret.

29.

Har vi også måttet røgte og skære hakkelse på Steege ladegård - - og røgte heste og kvæg.

30.

Har vi os også højlig over Borresø at beklage, at vi for generalen (måtte) skære tag, som vi ud af ridefogden blev befalet vinter og sommer.

31.

Har Kielby-mænd sig over Borresøs fiskning at beklage om vinterens tid; når generalen lod drage våd måtte vi holde parat med heste og vogne at udkøre fisken i store tønder til Nygård og dem slæbe fra en kobbelt til en anden (for) at sætte fisk i parkerne, og det både nat og dag i frost og kulde.

32.

Er vi også tiltvunget af generalen så vel som officererne at jagte efter snepper, og de holde ved om våren i en ganske måned, dag fra dag, så at vi snart må sige at vi intet for os selv kunne bestille som nyttelig være kunne.

33.

Har vi også måttet rense og rydde mange dage om året udi koblerne; og når vi skulle tilsammen arbejde blev snart det halve kompagnis gardere med os kommanderet, slog og pryglet, så at hvem som havde et stykke brød med sig måtte knapt få de stunder derpå at bide og drikke en gang vand.

34.

Har også generalen os pålagt at vi måtte betale til skorstensfejeren af garder-skorstenene hver enkelt 6 Mk. af hver, dobbelt 12 Mk., officerernes så vel som de gemenes, - som vi måtte betale 2 gange om året.

35.

Har vi også måttet give til færgemanden ved Kallehave for gæstestald hver mand en skp. byg med det gamle mål, og hvem som imidlertid derover kom måtte give penge.

36.

Er også alle tredingsfogder og skovfogder tiltvunget af generalen okser at fede, hver to mand en okse, og dem føde; ridefogden eller andre lade for betaling føde, formedelst vores eget foder ej kunne tilstrække, (os) betale for hver okse til ridefogden om året 2 Rdl.

37.

Har vi endnu videre over herredsfogden at klage, (at) vi måtte skove alt hans udviste brændeved hjem til Steege, som ej var ret.

38.

Er vi også tiltvunget af generalen at sanke taskehatte, egemos- (gumme) som vokser på bøge - - under den hvide klint, jordbær, hindbær, liljekonval, og det alt til Nygård hensikke.

39.

Har vi også måttet for officererne (sanke) jordbær, hindbær, hyldeblomst og hyldebær, så snart at sige de drev os til hvad de ville.

40.

Er vi også tiltvunget generalens stude udi koblerne at vogte, 2 og 4 mand dag og nat, fra en middag til en anden at løse, og lide stor frost og kulde enten det regnede eller blæste.

41.

Er vi også tiltvunget generalens svin at vogte både udi skoven såvel som på Nygård på det ingen skulle bortkomme, og om nogen imidlertid bortdøde, da betale (derfor).

42.

Har vi også lidt stor (treval) ved Gammelsøs sluse med daglig fortræd ved hug og slag, og det med folk, heste og vogne, - søndag at age gødning fra gardens mødding til slusen - -.

43.

Når generalen var udi vente her ude på landet måtte en del tiltvinges deres sengeklæder derud at skikke og der forblive i 3 måneder, og undertiden i 6 måneder.

44.

Var generalen her på landet indkommet måtte vi holde parat for ham med forspand 6 heste, og 8 heste nok andre vogne som skulle køre for hans lakajer, oppaser og andre, som ham medfulgte fra Nygård til Nygård Øster og Vester her på Møns land, og undertiden vel til Vindbyholt og - -.

45.

Har vi også af generalen været hårdt tvunget med ordonans udi (Steege, når nogen bonde om) året skulle med korn indkøre.

46.

Er vi også tiltvunget af ridefogden at hente tømmer ud af Sechepiben (et skib) under den hvide klint med heste og vogne, hver mand 3 læs, og til Steege lade henføre, og ej nogen betaling har bekommet.

47. - - .

48.

Har vi også når olden her udi Møns skove var, måtte vi sanke agern udi koblerne såvel som i skoven, hele vognlæs, hans svin dernede at fede, og føre det til Nygård.

49.

Er vi også tiltvunget af herredsfogden at vi skulle skove til tinghuset brændeved, og det mange læs; og når vi fik læs måtte en part køre til Steege, en part til Tosterup til herredsfogdens gård.

50.

Er vi også af generalen tiltvunget at give ham tingkorn, en rugneg og en bygneg.

51.

Har vi over ritmester Maar at klage at måtte age hans gødning ud af hans gård udi Steege og slå hans græs udi Ulfshale, og skære hakkelse - -.

52.

Har vi også over løjtnanten at klage ved samme kompagni, at vi måtte grave hans urtehave, hugge ud af kongens - -.

53.

Har Udbys mænd sig over ridefogden at beklage, at de måtte hver uge vinter og sommer forskaffe 2 læs sand og det levere til ridefogden.

54.

Rasmus Skou i Ullemarke beklager sig over en af hans majestæts korporaler ved navn Nicolai Clemens under Maars kompagni som ham utilbørlig har pryglet så at han lå på sin seng 8 dage derefter, fordi han málte havre til garden med det nye mál.

55.

Ullemarke, Speilsby, Hovedskov og de 10 mænd i Udby som har givet hoveripenge beklager sig at de måtte gøre hoveri i 4 års tid lige med de andre, og dog foruden måtte give deres fulde hoveripenge, hvilket os synes at være stor uret; beder ydmygeligen at de gode herrer ville udi nåde anse og disse foreskrevne poster efterse og os her udi behjælpe, og vi igen forbliver de gode herrers pligt-skyldigste tjenere."

Blandt underskrivere er: Laurids Andersen,
Anders Andersen i Speilsby,
Rasmus Hansen Øster,
Rasmus Hansen i Kielbymagle, ane nr. 752,
Rasmus Jensen i Ullemarke, ane nr. 1532.

(Kilder: Møns historie VI af F.Bojsen, og
"Almindelig eller generel klagemål og besværing fra hver sogn eller treding på Møn", arkiveret i Rigsarkivet).

Om Nygård m.m. efter 1697

Efter hestgardens bortrejse fra Møn i 1697 blev:

- Stege Ladegård nedlagt
- Elmelunde Ladegård nedlagt
- Nygård helt eller delvis nedrevet.

Nygård blev derefter indrettet til lystgård for amtmanden på Møn. Dens størrelse var af hartkorn 21 tønder.

I forbindelse med salget af kronens godser blev Nygård i 1769 omdøbt til Marienborg.

Gården blev i 1776 købt af den hollandske minister P. C. Bosc de la Calmette.

Hans søn Antonie overtog den i 1781. I hans tid blev der lagt meget jord ind under Marienborg, således:

- magelagdes 5 gårde fra Ebbelnæs (Æblenæs/Æbelnæs) med det nyoprettede Liseby
- nedlagdes 2 gårde i Lind mod oprettelse af Lille Lind
- tillagdes jord fra den nedlagte landsby Skovhuse, hvor Egeløkke nu ligger
- tillagdes Frenderupgård
- tillagdes Enkebøllegård.

Den største gård i det tilbageblevne Æblenæs var Søgård, der senere blev til det nye sogn Damsholte's præstegård.

Liseby fik sit navn efter hans hustru Elisabeth. Da han i 1783 købte Sømarksgården, omdøbtes den - ligeldes til ære for hustuen - til Liselund.

